

«Based on a true story»

Filmen Yohan – Barnevandrer och sörländsk filmturism i jämförelse med svenska berättelsedestinationer

Per Strömberg

Based on a true story – baserad på en verklig historia – brukar vara en vanlig fras i amerikansk filmproduktion i syfte att framkalla en air av äkthet i filmfiktionen. Historisk bakgrund och verkliga händelser fungerar som en tablå och narrativ utgångspunkt för fiktionen. Men det kan också vara ett stilistiskt grepp för att konstnärligt frigöra sig och distansera sig från de verkliga händelserna. Spänningsfältet mellan fakta och fiktion har alltid varit en produktiv utgångspunkt inom de fria konsterna, men även för de etablerade historievetenskaperna.

Detta gäller i synnerhet filmproduktion. Film är ett slagkraftigt medium som har en synnerligen god egenskap att skapa engagemang, inlevelse och reflexivt förhållande till historia. Filmer med historiska teman är en väl etablerad genre inom filmproduktion. De är också en väsentlig utgångspunkt för filmturism som på senare år fått allt större aktualitet och uppmärksamhet inom regional utveckling och turismforskning. Platsspecifika historier utgör en outtömlig kulturell resurs för filmberättelser och en narrativ fond för inspelningsmiljöer. Samtidigt kan platser uppmärksammas med spelfilmens hjälp. Film är bara ett av flera medium där historiska berättelser kan användas som geopolitisk ammunition för platsskapande. Filmturism är med andra ord en annan sida av historiebruk.

Det existerar ett alltmer förtätat ekonomiskt samband mellan filmproduktion, historiebruk och de reella eller symboliska landskap där dessa berättelser utspelar sig. Regionala institutioner och turistorgan uppmunt-

rar, faciliterar, medfinansierar och stöttar filmproduktioner som baserar sig på platsspecifika historier. Västra Götalands-regionen i Sverige har haft en stor ekonomisk betydelse för både framväxten av Film i Väst och filmatiseringen av Jan Guillous böcker om tempelriddaren Arn. Filmens imaginära världar påverkar i hög grad verklighetens platser.

Under 2008 genomförde Agderforskning ett kulturbaserat näringsprojekt kopplat till familjefilmen om de historiska barnvandringarna på Sörlandet, som hade premiär i 2010: *Yohan – Barnevandreren*. I denna artikel presenteras några av de erfarenheter som förvärvades under projektet, där jag själv medverkade som projektledare. Samtidigt kommer jag att placera in projektet i den kontext som här inledningsvis skisseras upp, och jämföra näringsprojektet med tre svenska exempel på berättelsedestinationer som är baserade på film- och litteratur: Arn-turismen i Västergötland samt Astrid Lindgren-turismen och Vilhelm Moberg-turismen i Småland.

Det finns flera trådar i artikeln som relaterar till den överordnade problemställningen, nämligen på vilka sätt filmbaserad kulturarvsturism kan spela en roll för historieförmedling i synnerhet och för regional näringsutveckling i allmänhet. Finns det ett motsatsförhållande mellan dessa två funktioner av historiebruk? Artikeln kommer också att belysa metodologiska problemställningar förbundna med kulturbaserad näringsutveckling som använder sig av aktionsforskning. Här kommer jag i första hand problematisera forskarrollen inom aktionsforskning.

I takt med att film- och litteraturturism har blivit en alltmer uppmärksammad och lönsam form för turism har även forskningen om densamma tilltagit och utvecklats till ett specifikt forskningsfält. J. Cohens artikel «Promotion of Overseas Tourism through Media Fiction» (1986) hör till de tidigaste exemplen på forskningsområdet. Sedan dess har teori- och metodutvecklingen haft en långsam progression med en handfull framträdande artiklar under 1990-talet, exempelvis Tooke (1996) samt Riley, Baker och Van Doren (1998). Under 2000-talet har forskningen intensifierats. Till den internationellt sett mest inflytelserika och överskådliga litteraturen på senare år räknas *Film-Induced Tourism* (2005) av Sue Beeton. I den sammanfattar hon de senaste 20 årens forskning och beskriver filmturismens fasettmässiga karaktär och dess ekonomiska, kulturella och miljömässiga effekter och konsekvenser. Förutom akademiska forskningsskrifter har en

rad institutionella utredningar producerats, t.ex. *Stately Attraction. How Film and Television Programmes Promote Tourism in the UK* (2007) av det brittiska filmrådet. Den svenska rapporten *Filmturism i fokus?* (2006) är ett nordiskt exempel inom samma genre.

Däremot finns det lite litteratur som tar upp metodologiska problemställningar vid utveckling av filmturism på praxisfältet. Här får man förlita sig på allmän metodologisk litteratur. Ett undantag med fokus på litteraturturism är Dieter K. Müllers artikel «Unplanned Development of Literary Tourism in Two Municipalities in Rural Sweden», som problematiserar turismplaneringen av berättelsedestinationer.

Yohan-filmens narrativa lager

Filmen *Yohan – Barnevandrere* rymmer i sitt sammanhang flera lager av berättelser baserade på dess förhistoria, tillblivelse och handling. I första hand bygger Yohan-filmen på de historiska barnvandringarna som ägde rum på Sörlandet från mitten av 1800-talet fram till 1910, då utvandringen till Amerika sköt fart. Under våren samlades barn i åldrar mellan 7 och 16 i flockar för att vandra från de inre delarna av Vest-Agder till den östra delen av Agder för att valla getter, slå hö, underhålla stallet, bistå matlagningen och utföra andra lättare sysslor på de rikare gårdarna på «Austlandet». I stora drag följde barnvandrarerna järnvägens sträckning fram till centralorten Kristiansand och sedan vidare österut. De äldre barna fungerade som vägvisare för de yngre och hade ett visst ansvar för dem. De historiska fakta som utförligast beskriver barnvandringarna, härstammar från hembygdsforskaren Gabriel Øidne från Konsmo. Han har spelat en nyckelroll i kunskapsförmedlingen av de historiska barnvandringarna. Hans magisteruppsats (ref. saknas) från 1950-talet utgör kanske det bästa underlaget för historieskrivningen (*Barnevandringene* 2008; se även Kubens 2008:6–12).

Under de senaste decennierna har barnvandringarna återigen kommit i ljuset. Denna gång handlar berättelsen om den bortglömda historien om barnvandringarna. År 1970 uppfördes ett minnesmärke föreställande en «gjetargut», en getpojke, i Konsmo centrum. I en dokumentärfilm från 1981 skapade journalisten Lodin Aukland en samlad bild av barnvandringarna. Sedan dess har intresset successivt ökat tack vare eldsjälar och engagerade

lokalhistoriker som velat lyfta fram historien från det förgångna. Det var skam att sända i väg sina barn på barnarbete. Därför har det också varit en skambelagd historia. Thyra Ågedal från Konsmo har varit en av personerna som på senare år engagerat sig för barnvandrararnas historiska öde. Ågedal kom i kontakt med regissören Grete Hynnekleiv från Penelope Film, som initierade ett dokumentationsarbete under 1990-talet. Regissören intervjuade bl.a. några av de sista barnvandrararna i USA (Kubens 2008:11). En annan viktig händelse för det nydanade intresset för barnvandringarna var när det norska kungaparet för första gången besökte Konsmo 1998. Till detta tillfälle hade värdarna arrangerat en liten ackompanjerad föreställning om barnvandringarna som spelades upp för kungaparet (Versland 1998). Detta lilla arrangemang, men även tillkomsten av spelfilmen drygt 10 år senare, illustrerar en annan berättelse än de historiska barnvandringarna, nämligen landsbygdens engagemang för en bortglömd historia på en bortglömd plats och dess försök att fylla den vita fläcken på kartan med en historisk identitet.

Engagemanget och efterforskningsarbetet mynnade sedermera ut i en semifiktiv filmberättelse om barnvandrararen Yohan som på grund av fattigdom tvingas lämna sitt hem tillsammans med sin yngre syster och bege sig till en herrgård utanför Grimstad för att arbeta för en sträng godsägare under sommaren. Huvudrollskaraktären Yohan får uppleva och utstå många äventyrliga vedermödor längs vägen. Filmen följer en enkel amerikansk *feel good*-dramaturgi där Yohans karaktär utvecklas under berättelsens gång. Filmen kan beskrivas som ett kollage sammansatt av olika historiska händelser som också utspelar sig i de inre delarna av Agder. Men den är också inspelad på andra platser utan koppling till de historiska barnvandringarna, t.ex. på Odderøya i Kristiansand.

De olika berättelserna om de historiska barnvandringarna slutar inte vid filmfiktionen utan har även fortplantat sig i lokalpressen. Inspelningen av Yohan-filmen har varit kantad av skandaler, och lokalpressen har fyllt spaltmeter med braskande rubriker om barnarbete i filmproduktionen: «Ulovligt barnarbeid i norsk film» (Side2 2008); «Her er sjokkrapporten om Yohan» (Vindslund 2008a); «Yohan-filmen gransket av Arbeidstilsynet» (Øygarden 2008); «Varsleren fikk sparken» (Vindslund 2008b) etc.

Lokalpressen lät således filmens tema bli en ironisk utgångspunkt för tidningarnas verklighetsbeskrivelser.

Filmvetaren Vivian Sobchack (1997) hävdar att binära oppositioner som myt och historia inte längre är hållbara i vår medierade verklighet. Hon lanserar begreppet *palimpsestisk historisk medvetenhet* för att beskriva ett sätt att tänka på det förflutna som kombinerar och sammanbinder förmodade motsatser som myt och historia. De har egentligen alltid varit närmare förknippade med varandra än vad akademien velat erkänna (Jönsson 2004:13).

Palimpsest är en handskrift, vanligtvis på pergament, ibland på papyrus, vars text skrapats och tvättats bort och ersatts med en ny. Metaforen illustrerar hur lager av fakta och fiktion lyser igenom och står i dialogisk förbindelse med varandra. Min poäng här är att demonstrera hur fakta och fiktion kommunicerar med varandra inom ramen för en spelfilm och hur de historiska barnvandringarna också utgör grunden till en rad nutidsrelaterade berättelser. De historiska barnvandringarna omtolkas till en mix av fakta och fiktion på film samtidigt som filmens tema blir utgångspunkten för verklighetsbeskrivningar i media.

Förprojekt kring filmbaserad kulturarvsturism i inre Agder

När filmproduktionen kom igång, väcktes förhoppningar hos den engagerade lokalbefolkningen i inre Agder att den särpräglade historien om barnvandringarna också skulle kunna sätta fokus på denna undanskymda del av regionen och generera turistbesök. Detta ska ses mot bakgrunden av en växande tilltro till kulturarvet som motor för regional utveckling. Kulturarvet har de senaste decennierna fått en allt tydligare instrumentell funktion och anses vara en allt viktigare strategisk, pedagogisk och kommersiell resurs (Aronsson 2004; Grundberg 2004). Strävan efter att utveckla kulturnäringarna har allt som oftast tre grundmotiv: (1) identitetsarbete/socialt kapital; (2) näringsliv/sysselsättning samt (3) attraktivitet/befolkning och företag (Svensson och Adolfsson 1995:35).

Att regionala stiftelser som Cultiva i Kristiansand understödjer de s.k. kulturnäringarna (film, konst, design, arkitektur, musik etc.) är bara ett av flera uttryck för denna tendens som också är ideologiskt färgad. I Kris-

tiansand har kulturen blivit en politisk strategi för stadsutveckling (Lysgård 2010:145–49). Detta ligger helt i linje med en generell tendens som accelererat sedan 1970-talet. Konst och kulturarv ska inte längre i första hand vidmakthålla den nationella identiteten eller upprätthålla en offentlig debatt, utan snarare understödja övergången till ett postindustriellt samhälle. Frågan är emellertid om konstens och kulturens frigörande potential behöver stå i ett motsatsförhållande till ett näringsperspektiv.

Det finns inga givna framgångsrecept. En del utvecklingsprojekt inom kulturnäring blir lyckosamma, medan andra fallerar. Under perioden 2008–2009 genomförde avdelningen för kultur och näring på Agderforskning i Kristiansand ett förprojekt med ekonomiskt stöd från VRI Agder (Virkemiddel for regional FoU og innovasjon), som är Norges forskningsråds särskilda satsning på forskning och innovation i de norska regionerna. Satsningen gäller i synnerhet företag inom tre näringsområden: olja- och gasindustrin, IKT-området och kulturnäringarna.

Agderforskning gjorde bedömningen att Penelope Films filmsatsning *Yohan – Barnevandrere* kunde vara en möjlighet för inre Agder att generera filmturism. En projektgrupp sattes samman med ett par representanter för Penelope Film inklusive undertecknad som projektledare för Agderforskning. Förprojektet formulerades utifrån problemställningen: *Hur kan en familjefilm skapa grundlaget för ny näringsutveckling i inre Agder?* Målet med förprojektet var å ena sidan att undersöka på vilket sätt filmsatsningen skulle kunna bidra till regional utveckling genom filmbaserad kulturnäringsturism, och å andra sidan undersöka hur Penelope Film som företag och rättighetsinnehavare skulle kunna tjäna på en sådan satsning genom varugöring (eng. *merchandising*) och PR. På ett reflexivt och metodologiskt plan handlade satsningen om hur kulturarvet kan brukas i näringslivet, men också hur näringen kan brukas för att förmedla kulturarvet. Penelope Film hade vid tidpunkten för projektet varken kunskap eller resurser för att initiera ett dylikt förprojekt.

Kommunerna i inre Agder hade tillsammans med Friluftsrådet i Listerregionen emellertid redan påbörjat arbetet med att lägga till rätta en barnvandringsled genom Vest-Agder. Av de fyra initiativtagande kommunerna (Flekkefjord, Kvinesdal, Audnedal, Hægebostad) har Audnedal kommun

varit speciellt drivande i denna process. Deras ambition har alltsedan filmsatsningen kom igång varit att etablera ett barnvandringsscenter i Konsmo.

Genomföringen av projektet bestod av tre faser med aktionsforskning underliggande forskningsmetodologi. I första fasen företogs en studieresa till svenska film- och litteraturdestinationer i syfte att skaffa kunskap och erfarenhet från liknande fall. I den andra fasen låg fokus på konceptutveckling i samarbete med Penelope Film. Till sist avslutades projektet med en dialogkonferens där representanter för berörda kommuner och regionala turistentreprenörer bjöds in för intresseväckelse, kunskapsförmedling och förslag på framtida samordning och utveckling. Projektet mynnade också ut i en rapport där de olika medverkande aktörerna presenterade de olika delarna av förprojektet.

Filmbaserad kulturturism

Bakgrunden till satsningen på filmturism är de senare årens uppmärksammade framgångsexempel på film- och litteraturbaserad kulturturism. Filmturism har på senare år utvecklats sig till egen genre inom turism. Det finns emellertid en lång tradition att besöka platser som skildras i ord och bild genom konst och litteratur. Under tidigare århundraden var det exempelvis vanligt bland europeiska adelsmän att i uppfostrande syfte göra en *grand tour* till kulturellt ansedda länder som Italien och Frankrike. Rom blev tidigt ett pilgrimsmål för konst- och litteraturintresserade. Via litografiska planschverk, romaner och reseskildringar spreds bilder och intryck av historiska besöksmål i Rom och Paris till dåtidens bildade samhällsklasser.

Ett turistbesök är i mångt och mycket en självbekräftande akt, dvs. ett försök att återuppleva de intryck och föreställningar man redan skapat sig innan avresan. Böcker, film, bilder i resebroschyrer och på Internet skapar attraktion och reslust, men också förväntningar som man som besökare väntas uppleva på plats (Urry 1990). Filmturism är en förlängning av denna tradition, och filmen har på sätt och vis ersatt konstarnas tidigare förmedlingsformer.

Litterära berättelser utgör ofta den bärande bakgrundsnarrationen och utgångspunkten för filmatiseringar. Den täta kopplingen mellan film, his-

toria och litteratur gör begreppet *berättelsedestination* till en användbar term för att beskriva ett bredare spektrum av narrativa platser för turism (Braunerhielm og Heldt Cassel 2009:104). Kriminalromanen har visat sig vara ett framgångsrikt medium för att skapa berättelsedestinationer, t.ex. Wallander-turismen i Ystad, för att nämna ett nordiskt exempel med internationellt genomslag. Det är vanligt att deckarförfattare väljer en reell stad där handlingen återkommande utspelar sig, vilket kan ha positiva sidoeffekter i form av tillströmmande turister (Sjöholm 2010:154). Ett annat aktuellt exempel är den tilltagande Millenium-turismen i Stockholm, som väntas ta ytterligare fart efter lanseringen av den kommande amerikanska filmatiseringen av Stieg Larssons kriminalroman i engelsk översättning, *The Girl With the Dragon Tattoo*.

Turistforskaren Sue Beeton räknar upp olika typer av filmturism som inte bara inkluderar turistströmmar till filminspelningsplatser (on-location), utan också uppbyggda scenerier och inomhusstudior (off-location): studiomiljöer; filmfestivaler (Cannes, Haugesund); filmstjärnemiljöer (Hollywood Boulevard); och temaparker (Universal Studios; Beeton 2005:10f). I några mer utvecklade film- och berättelsedestinationer, såsom Hollywood, förekommer ofta kombinationer av dessa attraktioner, medan det för det mesta rör sig om filminspelningsplatser som attraktioner.

Vi kan också se ett ökat samarbete mellan film- och turistindustrierna, där regioner arbetar med att underlätta för filminspelningsplatser och finansiering. På så vis hoppas länder (t.ex. Island) och regioner framstå som filmvänliga och attrahera nya filminspelningar genom investeringar i infrastruktur och strategisk planering. De landskap och stadsmiljöer som filmen så utspelar sig i, blir således en marknadsföringskanal och skyltfönster mot potentiella besökare i hopp om att göra inspelningsplatser till cineastiska pilgrimsmål (Beeton 2005:12f, 21ff). En framgångsrik film kan ha större värde som marknadsföring än nationella marknadsföringskampanjer sammantaget. Samtidigt letar filmbolag efter nya och oexplorerade inspelningsmiljöer när andra blivit alltför återkommande (t.ex. Bollywood-filmernas förkärlek för alpmiljöer), vilket kan tillfredsställa både turistdestinationer och filmbolagens olika strävanden. Hösten 2010 spelade ett indiskt produktionsbolag exempelvis in en Bollywood-film på Preikestolen utanför Stavanger.

Men det är inte alltid som destinationsutvecklingen sker genom ordnad turismplanering så att det gagnar destinationen som helhet. I en fallstudie över två svenska berättelsedestinationer (Selma Lagerlöfs Sunne och Astrid Lindgrens Vimmerby) pekar turismforskaren Dieter K. Müller i de givna fallstudierna på avsaknaden av en ordnad planeringsmodell som inkluderar fler aktörer än turistentreprenörerna. Turismplaneringen tenderar att bli utlagd på entreprenad till externa, halvprivata destinationsbolag utan demokratisk kontroll (Müller 2006:226f).

Vilka kvaliteter är då avgörande för utveckling av filmturism? I en stor brittisk studie om TV- och filmturism i Storbritannien pekar man på en rad succékriterier inom ramen för rapportens fallstudier. För det första att filmer och TV-program har en stark berättelse, dvs. att filmerna är utpräglad berättelse- och/eller karaktärsdrivna. För det andra att filmen har stor synlighet, vanligtvis stora produktioner med stjärnor som också appellerar till en bred publik. För det tredje krävs en positiv och upplyftande ton i filmen. Filmen bör också vara länkad till mer omfattande och igenkännbara varumärken, dvs. historiska händelser, personer och platser (t.ex. *Shakespeare in Love* (1998), med en ung Shakespeare som huvudrollskaraktär). Det femte kriteriet som presenteras i rapporten, berör scenografin. Filmer i vilken «platsen» – antingen verklig eller fiktiv – spelar en nyckelroll i berättelsen och upplevelsen av rollpersonerna, har överlag haft större succé vad gäller filmturism än de där platsen inte har någon betydelse för handlingen. Filmer som använder historiska byggnader och en särpräglad rural landsbygd som inspelningsplatser, har också visat sig framgångsrika (UK Film Council 2007:4). Slutsatsen är att det måste finnas en fångande berättelse och attraktiva platser att vända tillbaka till som turist.

Lord of the rings-turismen på Nya Zeeland och *Harry Potter*-turismen i Storbritannien är två framträdande internationella exempel på filmturism. Men vi finner även exempel på hur man försöker lägga till rätta för filmturism i vårt nordiska närområde. Filmproduktionen i Norge har traditionellt sett varit mer nationellt inriktad än internationellt. I Norge finns än så länge inte heller möjlighet till skattereduktioner för utländska filmproducenter som t.ex. på Island. Det finns dock en viss filmturism kopplad till Kjer-ringøy i Nordland, där flera norska filmer har spelats in, t.ex. *Benoni og Rosa* (1975); *Telegrafisten* (1993); *Pan* (1995); *Jeg er Dina* (2001). Vi har talat

om framgångsrecepten, men hur skapas en berättelsedestination? Och hur håller man den vid liv?

En studieresa till svenska berättelsedestinationer

Flera svenska berättelsedestinationer har blivit omtalade och profilerade som framgångsexempel. I mitten av maj 2008 reste projektgruppen från Penelope Film och Agderforskning till tre svenska berättelsedestinationer för att studera framväxten av filmbaserad kulturturism: Arn-turismen i Västergötland samt Astrid Lindgren-turismen och Vilhelm Moberg-turismen i Småland. Målet med studieresan var att ta del av erfarenheter från personer som på olika sätt arbetar med kulturturism i relation till film- och litteratursuccéer: entreprenörer inom turistnäringen, lokala eldsjäljar, samordnare och personer som arbetar med utvecklingsfrågor. Resan syftade dels till att utbyta erfarenheter och få insikter i kulturturismens svårigheter och möjligheter inom historieförmedling, organisering och turistprodukter, marknadsföring och immaterialrätt, dels till att knyta kontakter för framtida utbyte.

Arn-turismen i Västergötland har varit det mest omtalade framgångsexemplet på filmturism i Sverige under 2000-talet. Den växte fram i kölvattnet av Jan Guillous semifiktiva böcker om tempelriddaren Arn Magnusson. Det visade sig snart att många av läsarna också besökte de historiska platserna som omskrivs i böckerna. På så vis öppnade litteraturen vägen för en traditionell kulturarvsturism i ny tappning. Böckerna mynnade sedermera ut i två filmer, *Arn – Tempelriddaren* (2007) och *Riket vid vägens slut* (2008), som regionen hoppades kunna generera en andra våg av turister. Västra Götalandsregionen arbetar tillsammans med regionens kommuner, entreprenörer och kulturarvsattraktioner utifrån konceptet «I Arns fotspar», där flera *Arn*-relaterade resmål knyts samman. På hemsidan «arnmagnusson.se» och «arnmovie.se» kan man som potentiell besökare leta sig vidare till de attraktioner och aktiviteter med medeltidstematik som föregår i området: historiska platser, guideade turer, medeltidsfestivaler, medeltidsutställningar, restaurang och logi, pilgrimsvandring samt tematiparken Medeltidens Värld utanför Götene, dit *Arn*-filmernas kulisser flyt-

«I Arns fotspår» är en del av regionens satsning på film- och litteraturturism.

tades efter inspelningen av filmerna. Under studieresan besökte gruppen läns museet och deras medeltidsutställning, men också några av de centrala historiska platser som omnämns, med hjälp av en certifierad Arn-guide. Slutligen besöktes även Medeltidens Värld i Götene.

Astrid Lindgren-turismen har det gemensamt med Arn-turismen att de båda uppkom spontant och oplanerat. Astrid Lindgren-turismen är jämförelsevis större om man betraktar antalet besökare. Men denna turism har också utvecklats under en längre tid alltsedan de första busslasterna av tyska turister letade sig fram till de platser där man spelade in TV-serien om *Emil i Lönneberga* (1971–73) i början av 1970-talet.

Vimmerby och i synnerhet Astrid Lindgrens Värld har blivit ett epicentrum för ett slags *astridifiering* av det småländska landskapet. Utöver inspelningsplatserna är det främst i Vimmerby som de flesta turistattraktionerna återfinns. Idag genomsyrar Astrid Lindgren till stor del kommunens verksamhet. Hennes sagoberättelser har tagit Vimmerby och det småländska landskapet i besittning. I Astrid Lindgrens upplevelselandskap befinner sig narrationen aldrig långt från det reella landskapet, liksom det småländska landskapet figurerar i hennes barnböcker. Vimmerby är Astrid Lindgren, och Astrid Lindgren är Vimmerby (Strömberg 2009:133). I Småland besökte studiegruppen ett par av filminspelningsplatserna, det biografiska museet Astrid Lindgrens Näs, som ligger intill föräldrahemmet, temaparken Astrid Lindgrens Värld, Pippis Hotell samt Björkbackens Karaktärshotell.

Tredje berättelsedestinationen under studieresan gick till sydöstra Småland, där Emmaboda kommun och enskilda aktörer har gjort försök att skapa en turistnäring med utgångspunkt i kulturarvet efter utvandringarna till Amerika samt de biografiska platser som relaterar till författaren Vilhelm Moberg. Moberg har skildrat utvandringarna i en trilogi utgiven på 50-talet som sedermera mynnade ut i två filmer av Jan Troell, *Utvandrarna* (1971) och *Nybyggarna* (1972).

I Emmaboda kommun har ideella entreprenörer bildat en ekonomisk förening i syfte att skapa en småskalig allians kring utvecklingen av destinationens småföretagsverksamhet. Föreningen arbetar utifrån konceptet *Utvandrarnas väg*, som ska samla entreprenörer efter vägsträckan från Emmaboda-trakten ned till Karlshamn vid kusten. På *Utvandrarnas hus* i Växjö har man också tagit fasta på Vilhelm Moberg i sin verksamhet som emigrations- och släktforskningsinstitut.

Erfarenheter från studieresan

Studieresan gav goda insikter i destinationsarbetets olika nivåer. Men någon given succéformel var svår att urskönja. Eva Maria Friberg är en av de auktoriserade Arn-guiderna i Västergötland och driver firman Arn Tours, som erbjuder paketresor med Arn-tema. Hon sammanfattar berättelsedestinationernas dilemma på ett bra sätt; de är «svåra att skapa och lätta att stjälpa» (intervju med Eva Maria Friberg, Arn-guide, 12.05.2008).

Flera av berättelsedestinationerna i de nordiska länderna har i hög grad vuxit fram under lång tid. De har tillkommit tillfälligtvis tack vare lyckliga omständigheter och inte av medveten planering utifrån givna succékriterier. Exempelen visar också att berättelsedestinationer inte bara är beroende av bok- och filmsuccéer utan även av uppföljare.

Av de tre valda berättelsedestinationerna är kanske Astrid Lindgren-turismen den som förefaller mest livskraftig på lång sikt, inte minst tack vare Astrid Lindgrens internationellt etablerade författarskap. Alla tre har olika förutsättningar. Två essentiella förutsättningar för framgång har vi redan berört, att destinationen är beroende av en litterär och filmatisk publiksuccé för att kunna bli en berättelsedestination och att filmen måste motsvaras av en lika attraktiv miljö på destinationen. Erfarenheten från studieresan visar samtidigt att de brottas med en rad underliggande problemställningar som inte nödvändigtvis är av näringsmässig art, och utmaningar som är så pass utpräglade att de kan sägas vara generella för berättelsedestinationer.

Den första problemställningen är kopplad till historieförmedling, nämligen det s.k. *faktion-problematiken*. *Faktion* kommer från engelskans neologism *faction* och beskriver gränlandet mellan fakta och fiktion, mellan uppdiktning och verkliga händelser och personer. Som inledningsvis nämdes har detta spänningsfält alltid varit en produktiv utgångspunkt för berättande: tempelriddaren Arn Magnusson, Emil i Lönnerberga, Karl Oskar i utvandrartrilogin och barnvandrarerna Johan är alla semifiktiva figurer baserad på verkliga personer.

Jan Guillou menar att Arn som historisk person aldrig har funnits, men att en liknande person av den digniteten bör ha existerat. I verklighetsbaserade fiktionsberättelser fungerar den historiska kontexten som en trovärdighetsingivande bakgrund till berättelsen. Men det finns också risker med den semifiktiva historieförmedlingen, i synnerhet risken för historieförvanskning och förvirring.

Varnhems kloster i Västergötland är en av huvudattraktionerna för Arnturismen. Här mötte projektgruppen tre äldre damer som arbetar som guider i Varnhems klosterkyrka. De menar att turister har haft vissa svårigheter att hålla isär fakta och fiktion. Men de intygar samtidigt att Guil-

lous berättargrepp har spelat en fundamental roll för publikflödet (intervju Varnhems kloster 13.05.2008).

Per: *Ni arbetar som guider här? Hur förhåller ni er till böckerna och filmen [om Arn]?*

De tre damerna: [...] Vi pratar inte så mycket om Arn. Vi pratar om den riktiga historien. Så frågar någon, så svarar man på det. Sedan finns det ju Arn-guider, speciella Arn-guider. Vi försöker ju hålla oss till fakta. Men när den femtionde personen frågar: Var är Arns grav? Då tänker jag en dag, då hittar jag på någon plats. [Skratt.]

Per: *Kan ni se någon fördel i att Jan Guillou har skrivit de här böckerna?*

De tre damerna: Jaa, naturligtvis. Det är väl många som vill ha av den kakan.

Faktion-problematiken blev också extra tydlig vid besöket på Västergötlands museum, där projektgruppen i samtal med en anställd kunde skönja ett informellt akademiskt skyttegravskrig mellan dom som hade tagit ställning för eller emot att bruka Arn i museiverksamheten. Till faktion-problematiken hör också *platsproblematiken* vid attraktionsutveckling. Inom filmturismforskning (Beeton 2005:10–19) talar man om *on-* eller *off-location*. Det är vanligt att göra flera filmtagningar långt ifrån den plats som berättelsen utspelar sig. I dessa fall kan det vara svårt för båda platser att dra nytta av en ev. filmsuccé. Både *Braveheart* (1995) och *Saving Private Ryan* (1998) spelades exempelvis in på Irland, men det genererade ingen turism till inspelningsplatserna utan snarare till det symboliska landskap som filmerna refererar till i respektive handling.

Faktion-problematiken är också knuten till ekonomiska rättighetsfrågor: Vem har egentligen rätten att bruka upphovsrättsskyddade varumärken och figurer – och inspelningskulisser – från film och litteratur för historieförmedling och affärsdriven verksamhet? Vem får bruka namnen Arn, Yohan och Emil? Medeltidens värld i Götene hade långa förhandlingar med Svensk Filmindustri (SF) innan kulisserna från Arn-filmerna kunde köpas loss. Det är av yttersta vikt att den som innehar upphovsrätten, också organiserar rättigheterna så att det blir tydligt för andra hur de kan investera i olika typer av varugöring (eng. *merchandising*) av filmproduktionen.

«Det är väl många som vill ha av den kakan», menade en av damerna i Varnhems kloster. Uttalandet i blockcitatet ovan uppmärksammar den s.k. *sugrörsproblematiken*, dvs. «friåkare» som tjänar på intresset för en film- eller litteratursuccé, men som inte heller är villig eller har möjlighet till att bidra till upphovsinnehavaren eller de gemensamma kostnader som är kopplade till regionalt utvecklingsarbete. På så vis är den också närbesläktad med upphovsrättsproblematiken. När Disneyland i Anaheim uppfördes var det många andra än Disney-företaget självt som tjänade på temaparken, inte minst andra hotellrörelser. Det misstaget gjorde man inte om då Walt Disney World anlades på ett enormt område utanför Orlando i Florida.

Ett sätt att komma till rätta med problemet är bl.a. att instifta olika varianter av certifiering (t.ex. certifierade Arn-guider), men det kan visa sig verkningslöst och kontraproduktivt. Astrid Lindgrens värld ställer sig positiva till att entreprenörer jobbar utifrån Astrid Lindgren-temat. De hjälper till att upprätthålla servicen för turisterna. Om företagen sedan heter *Pippis hotell* eller *Hotell Ronja* gör inte så mycket eftersom berättelsedestinationen som helhet vinner på det (intervju med Mikael Ahlerup, chef för Astrid Lindgrens Värld, 14.05.2008).

Projektgruppen kunde dra flera slutsatser av studieresan för Yohan-projektets vidkommande. För det första att filmen *Yohan – Barnevandrer* var en unik möjlighet för denna del av Agder-regionen, som ligger mellan den turisttöta sörlandskusten och högfjällsområdet, och som vanligtvis hamnar utanför fokus. Förutsättningen var naturligtvis att filmen fick bra genomslag och att den efterföljande turismsatsningen var tidsmässigt anpassad till filmpremiär, men också att berörda kommuner och entreprenörer lyckas samla sig kring en gemensam agenda för att lägga till rätt för infrastrukturen. Det viktigaste för Penelope Films del var att man fick ökad insikt i upphovsrätts- och sugrörsproblematiken.

Men den kanske viktigaste slutsatsen var betydelsen av en organisk framväxt av en berättelsedestination med en anpassad investeringshastighet. Det finns flera exempel på kommuner, t.ex. Medeltidens Värld i Götene, som investerat miljoner i turistattraktioner i hopp om att det ska ge utdelning i form av ökad turism och därmed fler arbetsplatser. Medeltidens Värld har sedermera gått i konkurs och omvandlats till en allmänt hållen temapark under namnet «Äventyrslandet». För att upprätthålla ett intresse

som tjänar berättelsedestinationer krävs också uppföljare som kan etablera och hålla berättelsen vid liv, såsom Millennium-trilogin i Stockholm, de fem Tolkien-filmerna på Nya Zeeland eller ett livslångt författarskap som Astrid Lindgrens.

Metodologiska erfarenheter: aktionsforskarens olika roller

Erfarenheterna från studieresan integrerades i såväl konceptutveckling som den avslutande dialogkonferensen med de lokala aktörerna i inre Agder. Förprojektet kan beskrivas som en förändringsinriktad undersökning, ofta benämnd *aktionsforskning*, där forskaren själv deltar i lösandet av praktiska problem i samarbete med andra med kunskapshöjning som huvudmål. Denna medverkan i praktiskt arbete innebär också en inlärnings- och forskningssituation för forskaren. En grundläggande princip för aktionsforskning är samverkan, att låta de olika parterna utveckla sina synpunkter genom att lära av varandra och att låta andra insikter berika de egna (Andersen 1994:48).

Detta var också huvudsyftet med dialogkonferensen. Målet med en sådan samverkan är att generera någonting mer än summan av respektive bidrag. Forskarens roll som projektledare kan då snarare beskrivas i termer av «mentor», «medlare» och «kunskapsförmedlare» än ett distanserat forskningssubjekt som förväntas frambringa de riktiga svaren. Eftersom förprojektets huvudmål var att gynna kulturbaserad näringsutveckling adderades också ett näringsperspektiv till aktionsforskningens metodologi, vilket inte alltid är vanligt inom akademien och i synnerhet inte inom kulturvetenskaperna. Det kulturbaserade näringsprojektet kan forskningsmässigt beskrivas som en metodologisk mix av tillämpad kulturanalys, samverkan, innovation och entreprenörskap.

Under projektets gång blev projektgruppen tvungen att navigera mellan de narrativa lagren som beskrevs inledningsvis, mellan de faktiska historieskildringarna, lokalbefolkningens identitetsarbete och personliga engagemang och de mediala kontraberättelserna om barnarbete i filmproduktionen. Detta gjorde också rollen som forskare och projektledare mer komplicerad, vilket följande personliga erfarenheter illustrerar:

Min första kontakt med de centrala aktörerna för barnvandringssprojektet från kommunerna i inre Agder var avvaktande. Här kom en kulturforskare till landsbygden, inte bara från utlandet, utan även från regionens centralort, Kristiansand. Som forskare och projektledare var jag kunskapslysten, engagerad och dokumenterade varje detalj i enlighet med akademiska principer för fältarbete med hjälp av kamera och anteckningsblock. Men engagemanget kom ironiskt nog att uppfattas som en typ av «upplevelseindustrispionage».

Bakgrunden till detta var att Agderforsknings förprojekt på grund av olyckliga omständigheter kom att framstå som en konkurrent till det redan påbörjade arbetet med att bereda mark för en barnvandringssled. En tredje part, inbjuden som observatör i förprojektet, såg en chans att driva näringsprojektet vidare och försökte olyckligtvis gå handlingen i förväg. Kontentan av det hela var att förprojektet uppfattades som ett konkurrerande utvecklingsprojekt som försökte ta ett intellektuellt ägarskap över idéerna om en barnvandringssled. En del av denna skepticism berodde också på att förprojektet inkluderade fler kommuner efter den historiska vandringsssträckningen än de fyra ursprungliga västliga kommunerna varifrån initiativet en gång kom.

Faran för konkurrens förde emellertid det positiva med sig att framför allt Audnedal kommun kom på banan och blev alltmer aktiv i sin strävan att göra Kongsdal till centralort för satsningen. Förprojektet skulle egentligen ta utgångspunkt i Penelope Film som filmproducent och rättighetsinnehavare, och först senare involvera andra aktörer från inre Agder i en dialogkonferens. Erfarenheterna från projektet visar emellertid vikten av att kommunicera med de centrala aktörerna på det lokala planet tidigt i processen samt förstå eldsjälarnas betydelse och deras drivkrafter i sammanhanget.

Med tiden byggdes ett förtroende upp med aktörerna i inre Agder. Däremot drabbades projektgruppen av inre konflikter, vilket fick lösas med diplomati och intern medling för att projektgruppen över huvud taget skulle kunna fullfölja sin uppgift. Detta illustrerar aktionsforskarrollens hela bredd, vilken även inkluderar den sociala dimensionen.

Den samlade konklusionen från dialogkonferensen blev att barnvandringssleden också borde nå ända fram till den östliga delen av regionen om

den ska få giltighet, men också att samverkan över kommun- och regiongränserna var en förutsättning för att lyckas med projektet. Deltagarna insåg att fler attraktioner efter leden också stärker turistdestination som helhet.

I samband med dialogkonferensen bildades en arbetsgrupp med uppdraget att samordna och föra arbetet vidare. Agderforsknings förprojekt följdes upp av ytterligare två förprojekt med Audnedal kommun som projektansvarig och med Siv Hemsett från Vest-Agder fylkeskommun som projektledare (Hemsett 2010a, 2010b). Lokalhistoriska föreningar och andra sammanslutningar har därefter kompletterat och fullföljt rönningen av vandringsleden från Kvinesdal till Grimstad. Man har upprättat historiska kartor vilka presenteras på en nystartad hemsida: «barnevandring.no», varifrån marknadsföringen i huvudsak sker utöver de trycksaker som har anskaffats. Det fanns tidigare planer på att avsätta ett större markområde för ett barnvandningscenter i Konsmo i Audnedal kommun. Som ett första steg har kommunen och ideella krafter upprättat ett barnvandningscenter på *Det gamle Posthuset* i Konsmo med hjälp av utställningen till utställningsproducenterna NaturExpo. Här kan man som besökare fördjupa sig i historien om barnvandringarna och filmen om densamma genom text, bild, historiska föremål och rekvisita från filminspelningen.

Avslutande reflexioner

Familjefilmen *Yohan – Barnevandreren* hade premiär den 26 mars 2010. Filmen spelade sammanlagt in ca 15 miljoner norska kronor. Om man mäter succén som en relativ faktor i förhållande till insatsen (42 miljoner) får man betrakta filmen som ett misslyckande. I Agder däremot var filmen välbesökt, och det pekar på det genomsnitt som de olika narrativa lagren om barnvandringarna har haft på Sörlandet. Filmprojektet har haft stor betydelse för förmedlingen av de historiska barnvandringarna. Samtidigt skulle inte filmen ha existerat utan vare sig den tidigare historieforskningen eller de ideellt engagerade personerna som arbetat för att väcka liv i den förskjutna historien om barnvandringarna.

De narrativa lagren och näringsprojekten knutna till *Yohan*-filmen speglar också olika perspektiv inom kulturarvsprocessen. Enligt historikern Peter Aronsson kan frågor om hur kulturarvet utformas besvaras utifrån

tre olika grundläggande perspektiv: ett pragmatiskt, ett vetenskapligt och ett normativt perspektiv (2005:25).

Han talar för det första om det *pragmatiska perspektivet*. Det innefattar vad människor i allmänhet betraktar som sitt kulturarv utan institutionell och statlig inblandning. De historiska barnvandringarna har blivit en del av kulturarvet på Sörlandet tack vare det ideella och personliga engagemanget från lokalsamhällena. Generellt sett finns det alltid en risk att eldsjälares personliga engagemang i kulturarvsprocessen kommer i konflikt med affärs-mässiga intressen. Det finns exempelvis en upphovsrättslig gråzon mellan filmbolag och de eldsjälar som aktualiserar och frambringat berättelserna ur folkdjupet. Vem har det ekonomiska och intellektuella ägarskapet över berättelserna? Om det problemet finns ännu liten kunskap och därtill få prövade fall och lösningar.

Barnvandringarna är således ett kulturarv som fått legitimitet genom människors intresse och engagemang. Man kan därför tala om en *kulturarvsmobilisering* på det lokala planet. Barnvandringarnas kulturarv har inte blivit värderat och utpekad utifrån institutionella kriterier genom en teoretisk diskussion och kulturhistorisk hållning, som i det *vetenskapliga perspektivet*. Viktiga frågor i det perspektivet är snarare vad som är och har varit betydelsefullt för vilka vi är som kulturella människor.

Det *normativa perspektivet* tar sin utgångspunkt i synen på kulturarvet som riktningsgivande för framtiden. Här kan man tala om samhällsorienterade bevarandestrategier med flera dimensioner gömda inom sig. Samhällsfunktioner – uppfostran, utbildning, attraktions- och identitetsarbete, glesbygdspolitik, sysselsättning och ekonomi – spelar i detta fall större roll för utformningen av kulturarvet än vad som faktiskt har hänt. Det normativa perspektivet innefattar således olika typer av historiebruk, varav kulturnäring bara är en av flera dimensioner av instrumentaliseringen av kulturarvet. Perspektivet rymmer också ett slags inverterad instrumentalisering, dvs. hur näringen – kulturindustri och turism – och kommersiella grepp kan brukas för att lyfta fram kulturarvet. Kommersiella spelfilmer såsom *Yohan* och *Arn* är tacksamma exempel på detta. Förbehållet är att *faktion*-problematiken också kan orsaka historisk förvirring, som exempelvis då turisterna vid Varnhems kloster frågar efter den plats där Arn ligger begravnen.

Agderforsknings utvecklingsprojekt och de påföljande rapporterna om en möjlig filmbaserad kulturarvsturism i inre Agder har kanske i första hand inte haft betydelse och genomslag som näringsprojekt betraktat, utan snarare fyllt en stödjande funktion för identitetsarbetet och kulturarvsmobiliseringen i inre Agder, och därmed också för förmedlingen av kunskapen om de historiska barnvandringarna. I min mening hade projektet inte heller någon direkt näringsnytta för Penelope Film eftersom de inte hade ekonomiska medel att följa upp projektet och förslagen på konceptutveckling kring filmen. Fokus låg på filmproduktionen och nästan ingenting alls på kringverksamheter.

I arbetet med att fylla den vita fläcken på kartan med innehåll och mening har kulturarvsmobiliseringen och den påföljande filmen snarare haft en betydelse på det lokala än det nationella planet. Utvecklingsprojektet har indirekt haft målet att förstärka och tydliggöra platsens historiska ursprung och identitet. Kan man då tala om en «sörlandisering»? På sätt och vis kan man det. Projektet kring barnvandringarna har stärkt Sörlandet som idé genom att tala om de historiska barnvandringarna som ett specifikt sörländskt fenomen. Barnvandringarna har successivt blivit en angelägenhet för denna landsdel, där man också har tagit ett intellektuellt ägarskap över de historiska barnvandringarna. Men det är samtidigt en annan historia om Sörlandet som vi får berättat än den gängse bilden av Sörlandet som en sjöburen, lågkyrklig och saltsmakande blond trähusidyll. Filmen aktualiserar ett negativt kulturarv, vilket också gör filmen till ett samtidsdokument på det sätt som den reflekterar problemställningar som är uppmärksammade och viktiga idag, såsom barnarbete.

Litteratur

- Andersen, Heine (1994) [1990] *Vetenskapsteori och Metodlära. En introduktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Aronsson, Peter (2004) *Historiebruk: Att använda det förflutna*. Lund: Studentlitteratur.
- Aronsson, Peter (2005) «Kulturarvets berättelser – industriarvets mening». I: Annika Alzén og Birgitta Burell (red.), *Otydligt, otympigt, otaligt: Det industriella kulturarvets utmaningar*, s. 17–43. Stockholm: Carlsson.

- Barnevandringene* (2008) [2002] Kopierad skrift med text och tidningsurklipp.
Konsmo: Audnedal kommune.
- Beeton, Sue (2004) *Film-Induced Tourism*. Clevedon: Channel View Publications.
- Braunerhielm, Lotta og Susanna Heldt Cassel (2009) «Berättelsedestinationer. Från Astrid Lindgrens ideallandskap till vandringar i deckarförfattarens fotspår». I: Magnus Bohlin (red.), *Astrid Lindgrens landskap. Hur landskapets kulturarv förändras, förstås, förvaltas och förmedlas*, s. 101–112. Kungl. Vitterhets historie och Antikvitets Akademien. Konferenser 69.
- Cohen, J. (1986) «Promotion of Overseas Tourism through Media Fiction». *Tourism Services and Marketing*, s. 229–237. Cleveland: TTRA.
- Dahlström, Margareta et al. (2005) *Film och regional utveckling i Norden*. Stockholm: Svenska Filminstitutet & Nordregio.
- Døvik, Jon, Bjarne Sverkerli og Per Strömberg (2008) *Yohan – barnevandrerene. Hvordan kan en familiefilm skape grunnlaget for ny næringsutvikling i Agder-kommunene?*. Kristiansand: Agderforskning. Prosjektrapport nr. 27/2008.
- Grundberg, Jonas (2004) *Historiebruk, globalisering och kulturarvsförvaltning: Utveckling eller konflikt?*. Göteborg: Institutionen för arkeologi, Univ. i Östersund: ETOUR.
- Hemsett, Siv (2010a) *Rapport forprosjekt. Kulturhistorisk barnevandringscenter på Konsmo*. Kristiansand: Vest-Agder fylkeskommune.
- Hemsett, Siv (2010b) *Rapport forprosjekt. Kulturbasert næringsutvikling i Indre Agder med utgangspunkt i historien om barnevandrerne*. Kristiansand: Vest-Agder fylkeskommune.
- Jönsson, Mats (2004) *Film och historia: Historisk Hollywoodfilm 1960–2000*. Lund: KFS.
- Lysgård, Hans Kjetil (2010) «Kultur og byutvikling: Utfordringer for byplanlegging når kultur blir strategi». I: Jahn Holljen Thon og Roy Tommy Eriksen (red.), *Hvem eier byen. Plan, tekst og historie*, s. 143–157. Oslo: Novus.
- Nielsén, Tobias (2007) *Film utanför filmen. Analys av den audiovisuelle industrien i Stockholm-Mälardalen*. På uppdrag av Film Stockholm, Länsstyrelsen i Stockholm och Filmpool Mitt/Regionförbundet Örebro. Stockholm: QNB Analys & Kommunikation AB.
- Nielsén, Tobias (2009) *Allt räknas*. På uppdrag av Filmpool Stockholm-Mälardalen. Stockholm: QNB Analys & Kommunikation AB.
- Riley R., D. Baker og C.S. Van Doren (1998) «Movie Induced Tourism». *Annals of Tourism Research* 25(4), 919–935.
- Sjöholm, Carina (2010) «Murder Walks in Ystad». I: Britta Timm Knudsen og Anne Marit Waade (red.), *Re-investing Authenticity: Tourism, Place and Emotions*, s. 154–168. Bristol: Channel View.
- Sobchack, Vivian (1997) «The Insistent Fringe: Moving Images and Historical Consciousness». *History and Theory*, vol. 36, nr. 4, 4–20.
- Strömberg, Per (2009) «Astrid Lindgrens upplevelselandskap. Där sagor blir verklighet och där verkligheten blir sagor». I: Magnus Bohlin (red.), *Astrid Lindgrens*

- landskap. Hur landskapets kulturarv förändras, förstås, förvaltas och förmedlas,* s. 127–134. Kungl. Vitterhets historie och Antikvitets Akademien. Konferenser 69.
- Svensson, Ronny og Gerd Adolfsson (1995) *Kulturen som drivkraft: Konkreta effekter av nio större kultursatsningar i en region*. Torsby: Heidrun.
- Tooke, N. og M. Baker (1996) «Seeing is Believing: The Effect of Film on Visitor Numbers to Screened Locations». *Tourism Management*, 17(2), 87–94.
- Turismens Utredningsinstitut (2004) *Filmturism i fokus? Kartläggning av filmers påverkan på destinationer och dess betydelse för turismutveckling*. Turismens Utredningsinstitut på uppdrag av Västergötlands museum. Göteborg: Turismens utredningsinstitut.
- UK Film Council (2007) *Stately Attraction: How Film and Television Programmes Promote Tourism in the UK*.
- Urry, John (1990) *The Tourist Gaze: Leisure and Travel in Contemporary Societies*. London: Sage.

Internet- och tidningsartiklar

- Kubens, Valerie (2008) «Barn på vandring». *Fædrelandsvennen*, 12.04.2008.
- Side2 (2008) «Ulovligt barnarbeid i norsk film». <http://www.side2.no>, 05.05.2008.
- Versland, Svein (1998) «Kongeparet møtte barnevandrerne». *Fædrelandsvennen*, 26.06.1998.
- Vindslund, Steinar (2008a) «Her er sjokkrapporten om Yohan». *Fædrelandsvennen*, 06.05.2008.
- Vindslund, Steinar (2008b) «Varsleren fikk sparken». *Fædrelandsvennen*, 05.05.2008.
- Øygarden, Kristin (2008) «Yohan-filmen gransket av Arbeidstilsynet». *Fædrelandsvennen*, 05.15.2008.

Intervjuer under studieresan

- Eva Maria Friberg, Arn-guide, 13.05.2008.
- Guider från Varnhems kloster, 13.05.2008.
- Mikael Ahlerup, chef för ALV, 14.05.2008.
- Kjell Åke Hansson, chef för Astrid Lindgrens Näs, 14.05.2008.
- Rein Soowik, ägare av Pippis hotell, 14.05.2008.
- Erkki Lahti, f.d. projektledare för Vimmerbyakademien, 14.05.2008.
- Weronica Stålered, administrativ chef på Emmaboda kommun, 15.05.2008.
- Gunnilla Lilliehöök-Heed, entreprenör och ordförande i den ekonomiska föreningen Utvandrarnas väg, 15.05.2008.
- Ann-Margret Berglund, entreprenör av Vandrarhemmet i Moshult, 15.05.2008.
- Lars Hansson, chef för Utvandrarnas hus, 15.05.2008.